

Гуманістычны пафас у творчасці Ф. Багушэвіча

Кожны пісьменнік і паэт у мастацкай прасторы сваіх твораў стварае пэўную сістэму поглядаў на чалавека. Шматграннасць вобразнай сістэмы яго твораў у адзінстве са шматаспектнасцю эстэтычнай змястоўнасці формы дазваляюць аўтару прасачыць вызначальныя паэтычныя дамінанты сваёй задумы, якія і фарміруюць факусіруючую думку і ўяўленне творцы пра прызначэнне чалавека і соцыума ў гэтым свеце. Усё гэта і спрыяе пазнанню галоўнай мэты яго мастацка-творчай дзейнасці – думкі пра чалавека.

Ідэя чалавека ствараецца тым ці іншым аўтарам і дазваляе найбольш паўнаватасна і глыбакадумна адчуць мастацкі пафас яго жыццёвага і творчага светасузірання і светабачання, максімальна дакладна вызначыць мастацка-стылістычныя і паэтычныя прыёмы ў адлюстраванні яго светапогляднай пазіцыі.

Францішак Багушэвіч як адзін з самых таленавітых пачынальнікаў новай беларускай літаратуры з'явіўся ў ёй са сваёй арыгінальнай сістэмай поглядаў на ідэю і праблему чалавека, гучна заявіўшы пра нацыянальную годнасць чалавека-беларуса ў сваёй знакамітай “Прадмове” да першага паэтычнага зборніка “Дудка беларуская”: “Спрадвеку, як наша зямелька з Літвой злучылася, як і з Польшчай з’ядналася дабравольная, дык усё яе «Белару́жыя» звалі, і недарма ж гэта! Не вялікая, не малая, не чырвоная, не чорная яна была, а белая, чыстая: нікога не біла, не падбівала, толькі баранілася” [1, с. 16]. Гэтыя словы з прадмовы відавочна паказваюць на форму ідэалізацыі паэтам сваёй зямлі, яго прагнае жаданне стварыць арэол прывабнасці і захвалення роднай старонкай і яе насельнікамі.

Ф. Багушэвіч, як і іншыя дзеячы тагачаснай Расійскай імперыі, што прытрымліваліся дэмакратычных поглядаў, бачылі сваю дзяржаву краінай вызваленай ад самадзяржаўнага дэспатызму, уяўлялі яе федэрацыяй раўнапраўных нацыянальнасцей і вярэдаў, дзе б панавала перш за ўсё права на развіццё ўласнай культуры, на свабоднае карыстанне роднай мовай, на пашырэнне дэмакратычных грамадскіх і паэтычных правоў і свабод асобы.

Так, вядомы беларускі літаратуразнавец У. Казбярुक вельмі дакладна, на нашу думку, пазначыў месца і ролю Ф. Багушэвіча ў нацыянальным і мастацкім плане канца XIX стагоддзя, напісаўшы: “Беларуская нацыянальная свядомасць зараджалася ў польскамоўным асяроддзі і канчаткова выкрышталізавалася і аформілася як агульнанацыянальная ідэя ў прадмове Мацея Бурачка (псеўданім Ф. Багушэвіча. – *І. Ш.*) да зборніка “Дудка беларуская”. У яго творчасці ў канцы стагоддзя мастацкая літаратура пачынае мэтанакіравана служыць справе абуджэння і пашырэння нацыянальнай свядомасці беларусаў, якія неўзабаве заслужана назавуць яго “бацькам беларускага Адраджэння” [2, с. 337].

Больш прынцыповую і навукова вывераную думку на гэты конт выказаў вядомы даследчык беларускай літаратуры XIX стагоддзя У. Мархель, у свой час зазначыўшы: “...Адраджэнскія тэндэнцыі ператварыліся ў адраджэнскі патэнцыял беларускай літаратуры, каб творы на беларускай мове адрасаваліся ўжо не толькі

мужыку, як у Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, а ўсяму народу (хоць і праз вобраз мужыка)” [4, с. 9].

Паставіўшы сваю творчасць на служэнне ўсяму народу, Ф. Багушэвіч гэтым самым прынцыпова вызначаў сваё паэтычнае крэда і адначасна грамадзянскую пазіцыю. Вось як гэта думка выражалася ў зачынна-праграмным вершы першага зборніка паэта “Дудка беларуская” пад назвай “Мая дудка”: “Эх, скручу я дудку! / Такое зайграю, / Што ўсім будзе чутка / Ад краю да краю!”. Гэтая паэтычная мэта пазней будзе выкрышталізаваная і Я. Купалам у вершаваным радку “З цэлым народам гутарку весці”, якая і становілася прынцыповым паказчыкам дэмакратычнасці і свабодалюбства беларускай літаратуры ў адстойванні нацыянальных, сацыяльных і гуманістычных правоў беларускага народа.

Паэт збіраецца быць выразнікам дум, мар, болю і пакут *усіх* людзей свайго краю. Гэтакія грамадзянская заангажаванасць творчай рэалізацыі Ф. Багушэвіча відавочна выяўляе ў ім постаць інтэлігента-дэмакрата з яго каштоўнаснай звышзадачай – прысвяціць свае жыццё служэнню прызначанаму нацыянальна і сацыяльна роднаму краю і яго працоўнаму люду.

Праблема пастаноўкі такой звышзадачы стала мільчаймай найперш таму, што з кола вялікай беларускай сялянскай масы ў сувязі з буржуазнымі сацыяльна-эканамічнымі зменамі ў жыцці Расійскай імперыі пачала актыўна вылучацца праслойка людзей (у канцы XIX стагоддзя на Беларусі асабліва з асяроддзя дробнай шарачковай шляхты), якія хоць па паходжанні і былі сынамі вёскі, але атрымаўшы пэўную адукацыю, сацыяльны статус ці чыноўніцкую пасаду, становіліся па ўмовах працы і адукацыі мясцовай інтэлігенцыяй, якая паступова ўжо адрывалася ад сялянскага спосабу жыцця. І вымушана была шукаць свайго месца ў сацыяльна-палітычным ладзе грамадства.

Гэта па большасці была інтэлігенцыя ў першым пакаленні, якая душэўнай унутранай сутнасцю была цесна знітавана з увабраным ёй псіхалагічна і практычна сялянскім светам. Менавіта ў асяроддзі такой інтэлігенцыі найбольш ярка, выразна і катэгарычна маглі вылучыцца і саспець думка аб паляпшэнні жыцця гаротнага, працоўнага люду, прызнанні правоў грамадзяніна і за ніжэйшымі сляямі насельніцтва – рабочымі і сялянамі.

Несправядлівая антыгуманная і дэспатычная грамадская ўладкаванасць краіны, калі за кошт мужыцкай цяжкай працы багата і сытна жыве дваранскі панскі свет, бачылася паэту з’явай ненатуральнай, ганебнай, бесперспектыўнай. Таму ён лічыў сваім мастакоўскім абавязкам “крычаць і біць у звона”, як гэта набатна гучыць у вершах “Дурны мужык як варона”, “Бог не роўна дзеле”.

А верш паэта “Афяра” нам бачыцца ідэйным грамадзянскім і маральна-духоўным тэстаментам-запаветам Ф. Багушэвіча ў поглядзе на чалавека, вельмі паэтычна і пафасна выказаным паэтам. Пафасна-гучная рэфрэнная акаймоўка верша (“Маліся ж, бабулька, да Бога, / Каб я панам ніколі не быў” [1, с. 77]) нясе ў сабе светапоглядную і гуманістычную пазіцыю аўтара, якая выражаецца ў тым, што для аўтара вобраз-сімвал пана паўстае чалавекам, які не ўтрымлівае ў сабе

шырокай і ўзвышанай мэты жыцця, гэта сімвал дэградацыі і адмірання, таму пан, на думку творцы, і з'яўляецца непазбежнай будучай ахвярай сацыяльна-грамадскага працэсу развіцця, бо ён чалавек паразітычнага і закасцянелага спосабу існавання. І перш за ўсё гэты вершаваны зачын скіраваны можа нават не столькі супраць дваранскага саслоўя, колькі супраць той часткі інтэлігенцыі, якая вельмі выразна была паказана пазней ў вершы Я. Купалы “І як тут не смяцца...”: “Вось *аканом* пузаты, / На чым ёсць свет, раве, / Хоць клёку за капейку / Не мае ў галаве. / І лае так сусветна / Вясковых ён людзей; / А пасвіў жа нядаўна / У вёсцы той свіней. <...> / Вось *шляхціц*, марны шэршань, / Той выскачак адзін, / Душу заціркай муча, – / Ужо ён гаспадзін! <...> / Вось *мужычок* быў хітры, – / Абралі старшыной; / Як чорт перамяніўся, / І свой яму не свой! / З ураднікам у шайцы / І з пісарам у лад / Ён мужыкоў, як ліпак, / Абдзерці ва ўсім рад” [3, с. 28 – 29].

Кожны з гэтых куплетаў мае адзіны агульны саркастычна-выкрывальны прыпеў: “І як тут не смяцца / І праўды не сказаць: / *Вароч* на свеце многа, / Ды некаму страляць” [3, с. 30].

У дадзеным вершы бачыцца выразная аллюзія з вершам Ф. Багушэвіча “Дурны мужык як варона”, толькі ў творы Я. Купалы ўжо канкрэтна *варонамі* названы прадстаўнікі вышэйшага дваранскага, інтэлігенцкага і нават сялянскага саслоўяў.

Ф. Багушэвіча вельмі таксама хвалілі праблемы маральныя, такія, як усведамленне чалавекам сваіх правоў і абавязкаў перад дзяржавай, сям’ёй і іншым чалавекам. Ім выкрываліся і востра асуджаліся рознага роду ашуканцы, махляры і асабліва няшчадна крытыкаваліся людзі, надзеленыя пэўнымі чыноўніцкімі паўнамоцтвамі, а таксама людзі, што бяздумна крыўдзілі тых, каму яны былі найбольш абавязаны ўсім, г.зн. панства, якое шмат у чым жыло за кошт народа, ці дзеці, якія не сплочвалі свой доўг перад бацькамі. Дадзеная праблематыка свядома становіцца выразнай унутранай пазіцыяй паэта. Звернемся яшчэ раз да верша “Афяра” для падвяржэння нашай думкі.

“Каб прад меншым я носу не драў, / А прад большым не корчыў спіны, / Каб грэх свой прад сабой я пазнаў, / У другіх каб не відзеў віны; / Чужых жон каб не веў да граху, / А сваю каб як трэба любіў, / Каб мне дзеці былі ў слуху / Каб я бацькам для іх век дажыў. / Каб людзей прызнаваў за братоў, / А багацтва сваё меў за іх, / Каб за край быў умерці гатоў, / Каб не прагнуў айчызны чужых, / Каб я Бога сваго не акпіў” [1, с. 77–78].

Вылучыўшы ў канцы XIX стагоддзя гуманістычную задачу служэння свайму гаротнаму люду, паляпшэння яго долі, адраджэння яго былой дзяржаўнай славы і гонару, Ф. Багушэвіч тым самым задаў беларускай перадавой грамадскасці вялікую тытанічную праграму на ўсё XX стагоддзе, асудзіўшы і скіраваўшы яе на слаўны і ганаровы, але разам з тым цяжкі і цяжкі шлях, які пад сілу толькі моцным духам людзям з нацыянальнай і чалавечай годнасцю і стойкасцю.

Літаратура

1. Багушэвіч, Ф. Творы : вершы, паэма, апавяданні, артыкулы, лісты / Ф. Багушэвіч – Мінск : Маст. літ., 1991. – 309 с.
2. Гісторыя беларускай літаратуры XI – XIX стагоддзяў : у 2 т. – Мінск : Беларус. навука, 2006–2007. – Т. 2 : Новая літаратура : другая палова XVIII – XIX стагоддзе / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы; навук. рэд. тома У. І. Мархель, В. А. Чамярыцкі. – 2007. – 582 с.
3. Купала, Я. Збор твораў : у 7 т. / Я. Купала. – Мінск : Навука і тэхніка, 1972. – Т. 1 : Вершы. Пераклады 1904–1907. – 536 с.
4. Мархель, У. Прысутнасць былога : нарысы, артыкулы, эсэ / У. Мархель. – Мінск : Выд. М. М. Трафімчук, 1997. – 192 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ